

Яловий Г. К.

доктор економ. наук, професор

Іваницька О.В.

канд. економ. наук

Костюк А.

Національний технічний університет України «КПІ»

**ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**
**TAX POLITICS IS IN CONTEXT OF PROVIDING OF ECONOMIC
SECURITY OF ENTERPRISE**

Розглянуто теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємства. Показано діалектичний зв'язок оподаткування й економічної безпеки підприємства. Визначено податкові ризики в системі функціональних цілей економічної безпеки підприємства.

Рассмотрены теоретические основы обеспечения экономической безопасности предприятия. Показан генезис диалектической взаимосвязи налогообложения и экономической безопасности предприятия. Определены налоговые риски в системе функциональных целей экономической безопасности предприятия.

The problem of supply economic security is appear in a situation which is associated with business risks, unfair competition, and weak or lack of the necessary of legal framework for businesses.

The main goal of economic safety is ensuring its stable and the most effective operation in the present and a high potential for future development.

The historical views on the tax system were researched bearing in mind that taxes are the most important lever control of social reproduction of all aspects of economic security as a enterprises and the country as a whole. The consequences of tax risks are expressed primarily in the financial losses the company, reducing its net income, reducing the investment attractiveness of enterprises, the loss of its financial stability and other adverse effects.

Given the complexity and importance of this problem were identified tax risks in the system functional goals of economic safety of enterprise that allow more accurately determine fiscal orientation of enterprises under a certain level of economic security.

Ключові слова: економічна безпека, ризик, загроза, податки, податкова політика, ризикова область.

Вступ. В сучасних умовах економічної кризи, характерною ознакою якої є високий рівень невизначеності зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання завжди пов'язано із наявністю значної кількості ризиків. За цих умов перед власниками, керівниками та підприємцями стоїть проблема забезпечення їх економічної безпеки, стабільної й прибуткової виробничо-господарської діяльності. Податкова політика є невід'ємною частиною економічної безпеки підприємства. Податкова безпека підприємства - це фінансово-економічний стан платника податків, що забезпечує мінімізацією податкових ризиків, при якому з боку господарюючого суб'єкта повністю й вчасно сплачуються нараховані податки, а з боку виконавчих і законодавчих органів забезпечується передбачені законом захист платника податків. Це сприяє зрос-

танню чистого прибутку підприємства й підвищенню економічної безпеки українських платників податків.

Економічна безпека – досить новий напрямок розвитку науки. Поняттю економічної безпеки підприємства та чинникам впливу на діяльність підприємства приділена увага в працях вітчизняних вчених, таких як: О.І. Барановський, І.О. Бланк, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов, В.С. Сідак, М.І. Камлик, В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, Шкарлет С.М. та ін. Серед російських вчених загальним питанням економічної безпеки приділили увагу В.К. Сенчагов, О.А. Грунін, С.О. Грунін та ін.

Формування податкової системи України з чітко визначеною фіскальною спрямованістю обумовило появу різноманітних публікацій з оцінки податкових ризиків і проблем податкової оптимізації, але вони містять в основному практичні рекомендації щодо уникнення або зменшення рівня податкового навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності. На цей час відчувається недостатність комплексного теоретичного дослідження управління податковими ризиками, податкового планування та методологічних підходів до його використання з точки зору забезпечення економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення теоретичних та методологічних основ визначення впливу податкових ризиків на забезпечення економічної безпеки підприємств. До наукових завдань у роботі віднесено ідентифікацію податкових ризиків в системі функціональних цілей економічної безпеки підприємства.

Методологія. Дослідження ґрунтується на загальнонауковому комплексі методів, а саме: аналізу, синтезу, порівняння та аналогій. Крім того, застосовувались системний та термінологічний підходи.

Результати дослідження. Проблеми економічної безпеки підприємств почали досліджуватися в Україні нещодавно, але вже існує значна кількість наукових праць. Найбільш розповсюдженим вважається визначення економічної безпеки надане автором Груніним О.А.: «Економічна безпека підприємства - це такий стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику» [1].

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тім, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;

- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Основними напрямками організації економічної безпеки підприємства за окремими функціональними складовими є: фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова [2].

Особливо гостро проблема забезпечення економічної безпеки виникає в ситуації, що пов'язана з підприємницьким ризиком, недобросовісною конкуренцією, а також слабкістю або відсутністю необхідної законодавчої бази діяльності суб'єктів господарювання. Разом з тим поява поняття „економічна безпека” – це свого роду реакція на загрози підприємництва в ринковій економіці. Поняття „загроза” – є різностороннім в поняттєвому апараті, пов'язаному з формулюванням різних систем безпеки. Загальновідомо, що загроза фінансовим інтересам підприємства є об'єктивним явищем господарської діяльності підприємства.

А.С. Соснін та П.Я. Пригунов розуміють під загрозою потенційної можливості реальні події, процеси, обставини або дії зловмисників, що здатні завдати моральних, фізичних чи матеріальних збитків [3].

В.І. Ярочкін визначає загрозу як реально чи потенційно важливі дії чи умови навмисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріальних (прямо або непрямо) збитків, що призводить до фінансових втрат, включаючи втрачену вигоду [4].

В.Ф. Гапоненко, А.А. Беспалько та А.С. Власков дають таке визначення: загроза – це такий розвиток подій, у результаті яких збільшується можливість або появляється вірогідність порушення нормального функціонування підприємства та завдання збитків [5]. На нашу думку, це найбільш прийнятне визначення загрози у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства.

Історичний аналіз генезису діалектичного зв'язку оподаткування й економічної безпеки підприємницької діяльності дають підставу для висновку: в усі часи людства провідною ціллю держави було забезпечення цілісності країни, а саме: недоторканність її територіальних кордонів та її економічна незалежність, тобто економічна безпека суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим необхідно акцентувати увагу на важливій суперечності: з одного боку, чим більше податків і чим вагомніше їх реальний обсяг, тим міцніше бюджет країни і її здатність запобігти економічній небезпеці; з іншого боку, чим більше податків і чим більше їх обсяг, тим слабкішою стає матеріальне підґрунтя функціонування підприємств.

Звернемося до деяких історичних теоретичних поглядів на зазначену суперечність. Зазначимо, що в різні часи відомі вчені по-різному визначали роль

податків для функціонування країни як цілісної системи. Так, не дивлячись на те, що податки виникли водночас зі становленням державності, найбільш вагомий внесок в обґрунтування сутності податків здійснив середньовічний арабський вчений Ібн-Хальдун, який підкреслює, що держава і податки - невід'ємні й важливі чинники людської цивілізації, що податкові ставки мають стимулювати ділову активність, інакше руйнуються економічні стимули й цивілізація занепадає [6, с.763]. Отже він поставив питання щодо справедливості й рівності податків та платоспроможності господарських суб'єктів.

Вельми змістовними були висловлювання А.Сміта щодо податків, їх розміру та функцій. Він вважав, що податки стягуються насамперед для утримання уряду, який виконує роль «нічного сторожа» за економікою. А відтак податки має сплачувати кожна особа, розмір і термін сплати повинен бути чітко визначеним, система оподаткування повинна сприяти розвитку промисловості й торгівлі, а держава має вести таку податкову політику, щоб капітал залишався у країні. А.Сміт виступав проти непрямих податків (на споживчі товари), які, з його погляду, приводять до зростання заробітної плати, а відтак - до зростання витрат виробництва. Дотепер залишаються актуальними основні принципи оподаткування, що обґрунтував вчений, а саме: справедливість оподаткування (всезагальність та рівномірний розподіл податків залежно від розміру доходів); доцільність вилучення податків, зручність для платника, відповідні способи вилучення; принципи економії (скорочення витрат при вилученні податків, удосконалення системи оподаткування) [7, с.799-864].

Змістовними є роздуми Д.Рікардо щодо необхідності створення сприятливих податкових умов для капіталу. Він визначав податок як частину продукту землі, капіталу та праці, що надходять у розпорядження уряду. Вчений вважав, що будь-які податки зменшують нагромадження, зокрема нагромадження суб'єктів економічної діяльності. А відтак, податки, з точки зору Д.Рікардо, є злом [8, с.168-245].

Засновник неокласичного синтезу широковідомий англійський вчений А.Маршалл наголошував про необхідність ретельного аналізу тенденцій оподаткування й тенденцій розвитку підприємництва. Перш ніж одна тенденція одержить достатньо часу для досягнення значного результату, її існування може закінчитися і неможливо передбачити як вона зміниться [9, с.749].

Вельми змістовними з погляду на економічну безпеку суб'єктів господарювання є висловлення щодо податків відомого шведського вченого К. Вікселя. Він підкреслював політичний характер податків, оскільки податкові рішення ухвалюють власники, які перекладають податковий тягар на широкі верства населення. Актуальними є пропозиції вченого щодо справедливого оподаткування, яке він пов'язував з принципами корисності й рівності податків. Кошти, вилучені через механізм оподаткування, мають бути поверненими у формі державних послуг, зокрема - на підґрунті розвитку державного сектору економіки.

Відома англійська дослідниця, учениця Дж.М.Кейнса - Дж. Робінсон теж виступала за прогресивне оподаткування, особливо - за високі податкові ставки на капітал великих корпорацій. Вона вважала, що таким чином буде зміцнюватися державний бюджет, і державі значно легше буде виконувати її соціальні функції [10].

З висновками Дж.М.Кейнса і Дж.Робінсон погоджувалися не всі вчені. Так, американські представники неокласичного напрямку (М.Фрідмен і А.Лаффер) вважали за необхідне зменшувати податки (передусім податки на капітал), оскільки вони гальмують інвестиції та ділову активність господарських суб'єктів. А.Лаффер підкреслював, що високі податки заради наповнення бюджету підривають стимули до економічної активності й запропонував оптимальний рівень оподаткування на межі 30% доходів. Він довів, що при перебільшенні цього показника доходи «відправляються у тінь» і формують підґрунтя для так званої тіньової економіки.

Сучасній Україні необхідно ретельно досліджувати історичні погляди на систему оподаткування з огляду на те, що податки є найголовнішим важелем регулювання суспільного відтворення в усіх його проявах – відтворення прогресивної структури виробництва, відтворення працездатної й заохоченої до праці людини, відтворення активного підприємця, відтворення інноваційно-інвестиційного потенціалу економічних суб'єктів – всіх складових економічної безпеки як підприємств, так і країни в цілому, тощо. Також усвідомлення цього надасть можливість обґрунтувати ефективні механізми оподаткування, що й забезпечить очікувані цільові результати – економічну безпеку підприємства.

Під податковим ризиком слід розуміти ймовірність виникнення потенційної погрози для платника податків понести фінансові втрати або недоодержати доходи через несплату податків, здійснення податкових правопорушень. До основних видів податкових ризиків ставляться [11]:

- ризик несплати податків, ведучий до негативних наслідків для платника податків у вигляді штрафів, пені, неустойок;
- ризик податкового контролю, ведучий до виникнення санкцій і втрат через невиконання платниками податків законодавчих податкових актів;
- ризик посилення податкового навантаження, диференційований по видах господарської діяльності й податкам залежно від податкових ставок, пільг, обсягу створюваної доданої вартості;
- ризик податкової мінімізації – імовірність понести фінансові втрати, пов'язані з діями платника податків по мінімізації податкових платежів;
- ризик карного переслідування податкового характеру, що веде або до істотних фінансових втрат платника податків, або до позбавлення волі платника податків за здійснення податкових правопорушень, передбачених статтями Кримінального кодексу України.

Різноманіття видів податкового ризику, а також способів досягнення раціонального податкового навантаження, обумовлене факторами зовнішнього середовища й внутрішніх параметрів, вимагає їхньої відповідної класифікації з метою ефективного управління в рамках забезпечення економічної безпеки підприємства.

Наслідки податкових ризиків виражаються, насамперед, у фінансових втратах підприємства, зменшенні його чистого прибутку, зниженні інвестиційної при вабливості підприємства, втраті його фінансової стабільності. В умовах ринкової економіки виділяють п'ять основних областей податкового ризику будь-якого підприємства [12].

1. Відносно безризикова область - при легальному нарахуванні й сплаті податків ризик підприємства мінімальний, при нормальному ході господарського процесу підприємство сплачує встановлені податки й одержує, як мінімум, розрахунковий прибуток, якщо рівень податкового навантаження сприяє розвитку бізнесу.

2. Область мінімального ризику - у результаті діяльності підприємство ризикує частиною або всією величиною чистого прибутку, якщо воно сплачує штрафні санкції й пені через несвоєчасну сплату податків, або внаслідок помилки неправильно визначає оподатковувану базу.

3. Область підвищеного ризику - підприємство ризикує тим, що в найгіршому разі зробить покриття всіх витрат, а в кращому - дістане прибуток набагато менше розрахункового рівня. Це характерно, для умов неадекватного характеру висновку договорів, порушення договірної дисципліни.

4. Область критичного ризику - підприємство ризикує втратити не тільки прибуток, але й недоодержати передбачувану виручку від реалізації, що можливо, якщо підприємство, прагнучи мінімізувати податки, переступає податкове законодавство. У результаті штрафи й санкції істотно перевищують суму податків, що сплачуються легально. Наслідки такого господарювання катастрофічні для підприємства. Підприємство скорочує масштаби своєї діяльності, втрачає оборотні кошти, має значні борги. У цьому випадку, якщо немає альтернативи, фінансове становище підприємства стає критичним.

5. Область неприпустимого (катастрофічного) ризику - при надмірно високих податкових санкціях, підприємство, сплативши їх, може стати банкрутом. У цьому випадку оборотні кошти відсутні або являють собою сумнівну заборгованість, засновники виходять зі складу акціонерів, курс акцій падає, вимоги кредиторів посилюються, можливе банкрутство стає реальністю. Як правило, така ситуація характерна для ризику карного переслідування податкового характеру.

На рис. 1 зображено групування областей податкового ризику по зонах економічної безпеки та, відповідно, економічної небезпеки підприємств.

Рис. 1. Податкові ризики в зонах економічної безпеки та небезпеки підприємства

Отже, згідно функціональних цілей економічної безпеки підприємств, перші дві області, а саме відносно безризикова область та область мінімального ризику повністю відповідають критеріям економічної безпеки. Область критичного ризику та область неприпустимого (катастрофічного) ризику, безумовно, є елементами зони економічної небезпеки підприємства, для якої характерні велика кількість загроз та значна вірогідність банкрутства. Щодо області підвищеного ризику, то її, при різних умовах та специфіці діяльності підприємства

можна ідентифікувати як частину зони економічної безпеки (задовільного рівня) так і небезпеки (при відсутності прибутку у підприємства).

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у ідентифікації податкових ризиків в системі функціональних цілей економічної безпеки підприємства. Це дозволяє більш точно визначити фіскальну спрямованість суб'єктів господарювання при заданому рівні економічної безпеки. Отримані результати можуть бути використані у практиці вітчизняних підприємств при обранні системи оподаткування та у подальших дослідженнях економічної безпеки підприємств.

Література

1. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
2. Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство/ Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.; За ред. Геєця В.М.: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
3. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства: Учеб пособие / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов – К.: Изд-во Европ. ун-ту, 2002. – 357 с.
4. Ярочкін В.І. Основи безпеки бізнесу та підприємництва / В. І. Ярочкін, Я. В. Бузанов – К.: Фонд «Світ», 2005. – 208 с.
5. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. А. Беспалько, А. С. Власков – М.: Ось-89, 2007. – 208 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит [пер. с англ.]. - М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
8. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо [пер. с англ.]. - М.: Эксмо, 2007. - 960 с.
9. Маршалл А. Основы экономической науки /А.Маршалл [пер. с англ.]. - М.: Эксмо, 2007. - 832 с.
10. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции /Дж. Робинсон [пер. с англ.]. - М.: Прогресс, 1986. - 472 с.
11. Горобінська І. В. Аналіз податкового навантаження та його вплив на динаміку ділової активності / І.В. Горобінська // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - №10. - С. 26-32.
12. Загородній А.Г. Податки та податкове планування підприємницької діяльності: Монографія / А.Г. Загородній, А.В. Єлісеєв. - Львів: Центр бізнес-сервісу, 2003. - 152 с.